

JAKOB APALSET: Heimsending av norske fangar frå Tyskland 1945. Planar og forhandlingar 1944-45. Utgjeve av Sosialdepartementet. I kommisjon hos Universitetsforlaget. Oslo 1970. 42 s. 10,00 no. kr.

Forfatteren vil med sin lille, men indholdsfulde afhandling »vise noko av den planlegginga og dei forhandlingar som la grunnen for Bernadotte-aksjonen i mars/april 1945«. Han bygger hovedsagelig på materiale fra det norske gesandtskab i Stockholm, men har manglet materiale fra den norske London-regering. Han påviser, hvorledes det norske hjælpearbejde til fordel for ca. 7.000 norske fanger i Tyskland fra årsskiftet 1943-44 fik et supplerende sigte, nemlig at redde fangerne hjem. Dette sigte udvikledes gennem flere planlægningsfaser og fik til slut den konkrete udformning, at fangerne gennem den svensk-danske hjælpeaktion i foråret 1945 blev hentet hjem.

Afskildringen fremgår, at der var divergenser i spørgsmålet mellem den norske regering i London og nordmændene i Stockholm. Regeringen ville – og måtte – tilpasse sin politik også på dette område til den fællesallierede politik, der gik ud på en generel løsning af problemerne omkring de mange millioner »displaced persons«, der befandt sig i Tyskland, uden at tage specielle hensyn til nogen side. Stockholm-nordmændene var først og fremmest indstillet på at klare det nære problem at få de norske fanger hjem.

Danmarks andel i den samlede indsats får en forholdsvis bred omtale, »først og fremmest fordi dette arbeidet har vore mindre kjent« – i Norge. Forfatteren bygger på oplysninger fra Jørgen Hæstrup, men synes ejendommeligt nok ikke at kende dennes skildring i første bind af ... *til Landets Bedste* af bestræbelserne på at få hjemført fangerne. Forfatteren beklager i forordet, at det ikke har været ham muligt at gå nærmere ind på den indsats, som Det internationale Røde Kors i Schweiz gjorde. Den definitive behandling af emnet er denne lille afhandling altså ikke, men en sådan skal nok også udformes som en alle tre nordiske lande dækkende undersøgelse.

AAGE TROMMER

Deutsche Geschichte seit dem Ersten Weltkrieg. Herausgegeben vom Institut für Zeitgeschichte. Bind 1. Med Bidrag af HELMUT HEIBER, HERMANN GRAML, MARTIN BROZAT. Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1971. 844 s. DM 52.-.

Da det i foråret forlød, at det blandt samtidshistorikere meget anerkendte Institut für Zeitgeschichte i München havde planer om at udgive et omfattende to-bindes standardværk over Tysklands historie siden I. Verdenskrig, syntes der endelig at være mulighed for at få udskiftet den efterhånden for velrenommerede og efterhånden osse på flere punkter noget forældede og konservativt anlagte Gebhardt *Handbuch der Deutschen Geschichte* bind IV, skrevet af Karl Dietrich Erdmann, Stuttgart 1959. Nu da man sidder med det første tykke bind foran sig, er man på en måde dobbeltsindet: på den ene side overmåde glad over, at værket pga. dets som helhed gode enkeltbidrag fuldt ud opfylder et standardværks normer; på den anden side lidt skuffet, fordi det faktisk blot drejer sig om, at 3 bind af det i almindelighed overmåde fremragende billig-

bogsværk *dtv-Weltgeschichte des 20. Jahrhunderts*, München 1966 ff., nemlig bind 3, 5 og 9, i så godt som uændret form er blevet samlet til et stort og dyrt bind.

De tre enkeltafsnit er skrevet af Helmut Heiber: »Die Republik von Weimar« og Martin Broszat: »Der Staat Hitlers«, der behandler tysk indenrigspolitik 1918–1945, samt Hermann Graml: »Europa zwischen den Kriegen«, der behandler tysk udenrigspolitik på baggrund af den internationale politik 1919–1939. Denne opdeling har bl.a. bevirket, at den for Tysklands historie i det 20. årh. dog ret afgørende begivenhed, Versailleskonferencen og Versaillesfreden, der i dtv-serien var behandlet i et særbind (Gerhard Schulz: *Revolutionen und Friedensschlüsse*, bind 2), bliver ret så stedmoderligt og osse tilfældigt behandlet. Selv om forlaget og udgiveren Helmut Krausnick hævder, at de tre afsnit er blevet ført ajour med de nyeste forskningsresultater til perioden (op til juli 1971), vil det i det følgende blive vist, at dette faktisk i flere undersøgte tilfælde ikke har været tilfældet!

Helmut Heibers velskrevne og osse spændende fortalte, dog undertiden lidt for sarkastisk-ironiske gennemgang af Weimarrepublikkens historie, der præges af hans evne til skarpsindige iagttagelser og rammende og realistiske vurderinger, har ikke undergået nogen forandringer overhovedet, hverken i hovedsynspunkterne eller i detaljerigdommen; og det til trods for, at der dog er udgivet et og andet mht. Weimarrepublikkens historie siden 1966! Måske bør det aht. Heibers helhedssyn ikke beklages; ud fra en samlet vurdering af dette bind betyder det dog, at Heibers afsnit står relativt svagt i forhold til de to andre afsnit.

Den uændrede gengivelse af billigbogsudgaven betyder osse, at bogens oprindelige svagheder stadig er lige fremtrædende. Heibers redegørelse for kejserrigets fald, novemberrevolutionen og Weimarrepublikkens etablering, hvilket for ham primært havde sin årsag i flere misforståelser (f.eks. at SPD faktisk revolterede imod sig selv, s. 17), burde nok have været taget op til en nyvurdering og være blevet konfronteret med nogle af de nyere synspunkter på dette problemkompleks. Hans behandling af selve novemberrevolutionen, dens dybereliggende kræfter og forskellige aspekter virker ret vittig, men osse utroligt nedladende: Heiber mangler i grunden forståelse for, hvorfor masserne revolterede i 1918, han afviser at se politiske motiver og kræfter bag novemberrevolutionen (f.eks. påstår han, at de revolutionære masser anvendte røde faner af forlegenhed eller opportunisme! s. 18), han betragter osse arbejder-, soldater- og bonderådene nærmest som tilfældigheder, han afviser at diskutere det problem, hvorvidt der var en tredje mulighed ved siden af det af SPD manipulerede slogan og af den traditionelt betingede historieskrivning opstillede alternativ, nemlig parlamentarisk demokrati eller bolchevikisk rådsdiktatur f.eks. i form af en slags rådsdemokrati, fordi Heiber principielt er imod enhver form for socialistisk republik. Heiber mener følgelig, at der næppe var anden tænkelig løsning end SPD's samarbejde med kejserrigets dominerende samfundsgrupper, hvorved disse sikrede deres fortsatte magtposition og omvæltningen kun blev formel og tilsyneladende. Men havde SPD da ikke andre muligheder? Det afgørende problem i forbindelse med novemberrevolutionen var naturligvis, hvorfor SPD ikke søgte at bruge masserne til en gennemgribende samfunds-

omvæltning. Fordi SPD sandsynligvis mere tænkte på at bevare sin egen magt-position og kontrollen med masserne, svigtede det massernes dynamik – og lagde grunden til det borgerlige demokrati gennem »Vernunft« med de herskende samfundsklasser. Dermed var republikken, der osse blev proklameret mod SPD's vilje, fra etableringen strukturelt svækket, hvilket osse spillede en rolle ved dens undergang.

Heibers redegørelse for Weimardemokratiets svagheder, for republikkens forskellige kriser og de forskellige faktorer, der førte frem til den afsluttende politiske, økonomiske og moralske krise fra 1930, kan stadig hævde sig. Interesseområdet er primært den politiske historie, mens de økonomiske, sociale og kulturelle forhold mere står i baggrunden. Problematisk – hvilket Heiber osse fra historikerside er blevet kritiseret for – er måske hans fremstilling af Brüning's kanslertid 1930–1932; blandt Brüning-apologeter og Brüning-kritikere hører Heiber hjemme på den mest kritiske fløj: det er sikkert osse utænkligt, at historikere af forskellig politisk observans nogen sinde vil kunne nå frem til nogen fælles vurdering af denne overgangsskikkelse. Heibers hårde kritik af Brüning og hans politik er til en vis grad berettiget: Brüning, af natur konservativt, autoritært og antidemokratisk indstillet, symboliserede sikkert Weimardemokratiets faktiske sammenbrud; at gøre Brüning til nationalsocialismens fødselshjælper er dog en simplificering. Heiber burde have konfronteret sin opfattelse af Brüning's politik med Wolfgang Hellbichs helhedsopfattelse (*Die Reparationen in der Ära Brüning*, Berlin 1962) ligesom han godt kunne have ladet Brüning selv svare for sig; Heiber omtaler nemlig ikke dennes memoarer (*Die Memoiren*, Stuttgart 1970).

Hermann Gramls eminente redegørelse for den tyske udenrigspolitik set i relation til den internationale politik 1919–1939 vil – på trods af at der siden 1969 er sket og fortsat sker en masse inden for den historiske forskning mht. tysk udenrigspolitik navnlig i 1930'erne – sikkert fortsat i mange år være en slags klassiker mht. mellemkrigstidens tyske udenrigspolitik. Den næsten uændrede overtagelse af dtv-bindet har dog bevirket, at året 1919 står så underligt isoleret; året 1917 var dog trods alt osse for Tyskland et måske mere gennemgribende epokeår.

Gramls afsnit er for så vidt ganske traditionelt anlagt; Graml beskæftiger sig overvejende med periodens diplomatiske og politiske historie, mens spørgsmålet om de dybereliggende faktorer i forholdet mellem staterne, om forholdet mellem indenrigspolitiske faktorer og udenrigspolitikken glider noget mere i baggrunden. Det gør dog ikke Gramls fremstilling af udenrigspolitikken og de udenrigspolitiske aktører mindre skarpsindig og fremragende. Man kunne for så vidt godt have ønsket, at Graml havde diskuteret den unge tyske historiker Klaus Hildebrands på visse måder utraditionelle og provokerende problemformuleringer mht. baggrund og tendenser i tysk udenrigspolitik og dermed spørgsmålet om Hitlers placering i tysk udenrigspolitik og tysk udenrigspolitisk tradition overhovedet; et særligt punkt, der nok burde have fortjent mere opmærksomhed, er Hitlers forhold til England og dermed spørgsmålet om Englands placering i Hitlers udenrigspolitiske strategi (Klaus Hildebrand: *Deutsche Aussenpolitik 1933–1945. Kalkül oder Dogma?*, Stuttgart 1970). Gramls

fremstilling stopper med indmarchen i Prag marts 1939; dermed opretholder han i modificeret form den traditionelle periodisering mht. II. Verdenskrig. Det synes dog efterhånden, at denne bliver stadigt mere kritisabel: hvorfor skal man absolut lade II. Verdenskrig starte i september 1939? Er det rimeligt at gøre en lokal og begrænset europæisk konflikt til en større cæsur end f.eks. den italiensk-ætiopiske eller den kinesisk-japanske krig? Er det dog ikke et alt for snævert europæisk synspunkt, der delvis ser bort fra et større globalt perspektiv? Det må være på tide, at samtidshistorikerne begynder at nyoverveje periodiseringen mht. II. Verdenskrigs udbrud og lader denne bryde ud f.eks. i 1941, hvor det store og globale perspektiv bliver dominerende osse for Tyskland; dermed ville man osse reducere de lokaliserede konflikter til deres rette dimensioner, nemlig at de var lokale og begrænsede konflikter.

Disse mere på det generelle sigtende bemærkninger skal absolut ikke forklejne de fortjenester, Gramls fremstilling rummer både mht. gode enkeltanalyser og vurderinger. Graml giver en fin karakteristik af Tysklands udenrigspolitiske situation og muligheder som følge af Versaillesfreden og det nyetablerede internationale system, og hans vurdering af Tyskland som *den* revisionistiske magt, der i kraft af placering, styrke og potentiel alene ville være i stand til at true og dermed forandre den i 1919 nyetablerede status quo, er klar og præcis. Weimarrepublikkens Tyskland havde dog som helhed på de ledende poster revisionister, der mht. midler og mål, måske ikke så meget tankegang, var moderate og realistiske; dette billede ændredes reelt om end gradvist med Hitler og hans udenrigspolitik fra 1933. For Graml betyder Hitlers magtovertagelse i udenrigspolitisk henseende såvel kontinuitet som brud; og dette gælder såvel mht. målene for som midlerne i den tyske udenrigspolitik. Der var ikke tale om noget fundamentalt brud med Weimarrepublikkens udenrigspolitiske linie, i al fald ikke de første år, men derimod snarere om en slags revolutionering af den tyske udenrigspolitikens mål og metoder. Billedet af Hitler, hans udenrigspolitiske »program« og hans udenrigspolitiske praksis er analytisk skarpt og utvetydigt: for socialdarwinisten Hitler var krigen altid til stede som ultima ratio – at dette osse i samme grad gjaldt for Weimarrepublikkens udenrigspolitikere, som Graml synes at antyde (s. 411), er dog nok en for unuanceret opfattelse! Der kan næppe pilles fundamentalt ved Gramls vurderinger af 1930-ernes tyske udenrigspolitik og hans kritiske karakteristik af det internationale system som baggrund herfor; Gramls lidt vage redegørelse for den tyske politik over for idealpartneren Italien og under Abessinienkonflikten 1935/36 kunne have været trukket skarpere op, hvis han havde anvendt Manfred Funkes skelsættende værk *Sanktionen und Kanonen. Hitler, Mussolini und der internationale Abessinienkonflikt*, Düsseldorf 1970 (jvf. ovenfor, s. 371).

Martin Broszat, alment anerkendt som en af de bedste kendere af nationalsocialismen, giver i afsnittet »Der Staat Hitlers« en dybtgående og osse i det omfang emnet tillader det nogenlunde overskuelig, men ingenlunde let læst fremstilling af det reelle kaos af strukturer, funktioner og organer, men dog på samme tid gennemgribende og hårde diktatur, der udgjorde det III. Riges indenrigspolitiske magtudfoldelse. Totalitært vil man næppe kunne kalde det nationalsocialistiske styre; det gjorde bare ikke undertrykkelsen mindre reel.

Broszat har ikke sat sig som mål at give en egentlig kronologisk fremstilling af det III. Riges indre historie, af det han kalder »was«; målet er at give et billede af Hitler-tidens forfatnings- og strukturhistorie, at vise hvordan magten blev udøvet, kort sagt det Broszat kalder »wie« og som alt i alt udgjorde det, der med rette betegnes som »Der Staat Hitlers«. Tyngdepunktet kommer da naturligt til at ligge i 1930'ernes indenrigspolitiske forhold, hvor disse strukturer og »forfatningsmæssige« rammer blev opstillet og etableret, mens det nationalsocialistiske herskabssystems udvikling og en endnu radikalere pervertering under krigen glider mere i baggrunden. Ingen, heller ikke Broszat, har hidtil formået at give nogen simpel forklaring på det III. Riges kompleksitet eller det, Broszat måske ret præcist beskriver som »der Widerspruch zwischen der Formlosigkeit und der ausserordentlichen Machtentfaltung dieser Herrschaft« (s. 811). Men Broszats afsnit er et i det store hele vellykket og osse et af de bedste forsøg på at gøre det mere forståeligt.

Broszat opererer med tre faser i Hitler-tidens historie: magtovertagelsesfasen 1933/34, en stabiliseringsperiode frem til 1937/38 og endelig den egentlige nationalsocialistiske tid frem til systemets undergang i 1945. Efter den i et vist omfang radikale og revolutionære magtovertagelsesfase 1933/34, hvor nationalsocialisterne eliminerede flere magtstrukturer, fulgte op til 1937/38, hvor der skete visse omplaceringer og omstruktureringer, en periode, hvori Broszat opfatter det III. Rige som en dualisme mellem den i sin målsætning totalitære nationalsocialistiske bevægelse og det han kalder autoritære stabiliseringsfaktorer (konservative samfundsgrupper, regeringen, det store erhvervsliv, bureaukratiet, hæren ol.): det skabte forvirring og uklarhed f.eks. i forholdet statsamfund-parti, i forholdet mellem kompetence og magt, i forholdet mellem revolution og revolutionsstop; det sikrede dog efterhånden førerens uindskrænkede magt gennem en bevidst/ubevidst praktiseret divide-et-impera-politik. Som bekendt var Hitler mere tilhænger af improvisationer end af rationalitet og effektivitet: derfor fik man den komplekse struktur af overlappende og konkurrerende organer. Denne periode kunne derfor i et vist omfang siges at være præget af stabilitet, »forfatningsmæssighed«, mådehold – målet var som Broszat formulerer det at muliggøre og formidle propagandabevægelsens overgang til at være herskerorganisation. Det er derfor godt underbygget og osse skarpsindigt formuleret af Broszat at hævde, at det *relative* indre mådehold, den tilsyneladende konservative og autoritære inddæmning og dermed stabiliteten ophørte næsten samtidigt med, at Hitler osse i udenrigspolitisk henseende foretog et reelt brud med den hidtidige overvejende revisionistiske udenrigspolitik og dermed gik over til en ekspansions- og krigspolitik. Fra nu af dominerede nationalsocialismens egne mål og metoder utvetydigt såvel i indenrigspolitisk som udenrigspolitisk henseende. Resten af det III. Riges indenrigspolitiske historie er historien om nationalsocialisternes ofte improviserede, men i konsekvenserne stadigt mere radikale omsættelse til praksis af de negative elementer i den nationalsocialistiske ideologi, mens de færre og lidt mere positive sider forblev en stadig gentaget propaganda, men dog utopi. Glædeligt er det at se Broszat give oppositionen mod Hitler de dimensioner, den er berettiget til: »Dem konservativen Widerstand gegen Hitler gebührt *moralisch* alle Ehre. *Politisch* war er kaum weniger ratlos wie die konservativen Partner Hitlers im

Jahre 1933« (s. 824). Og denne vurdering kunne udvides til at have gyldighed for den trods alt begrænsede modstand mod Hitler og hans system.

Det ville naturligvis ud fra recensentens egne forudsætninger være let at fremdrage ting og forhold, man savner og mener burde have været taget med i analysen. Det ville dog være lidt uberettiget mod Broszat, der jo bevidst har begrænset sig til den egentlige strukturanalyse og -historie, altså hvordan magten blev udøvet. Måske forekommer Broszats antitheser undertiden for skarpt trukket op; såvel nationalsocialisterne som ikke-nationalsocialisterne var ret heterogent sammensatte. Det er dog uvæsentligt i forhold til helheden. Broszats afsnit kan derfor heller ikke siges at være blevet overflødiggjort af Karl Dietrich Brachers store syntese og samlede gennemgang af nationalsocialismen: *Die deutsche Diktatur. Entstehung, Struktur, Folgen des Nationalsozialismus*, Köln 1969. De to og undertiden forskelligt anlagte synsvinkler supplerer hinanden og udvider derved kendskabet til det III. Riges indre historie.

Som helhed må de tre i kvalitet dog noget uensartede afsnit, hvoraf Heibers står svagest, vurderes som et i det store hele vellykket forsøg på at etablere et nyt standardværk om Tysklands historie i det 20. årh. Til trods for at det anvendte princip med at lade tre forfattere tage hver sin del af perioden har medført visse overlapninger og gentagelser, og desværre osse enkelte oversete punkter, må Gebhardt siges at have fundet en værdig, langt mere udførlig og osse langt mere spændende og provokerende arvtager. Men det havde den i grunden osse, inden denne dyre bog var blevet udsendt!

KARL CHRISTIAN LAMMERS

PETER SØRENSEN: Østrigs genoprettelse efter 2. verdenskrig. Et politisk skakspil. Udg. af Studenterrådet ved Århus Universitet. Århus 1969. 221 s.

Det er et prisværdigt initiativ og en god ide at påbegynde en udgivelse af historiske specialeopgaver. Der lægges ofte et stort arbejde i at skrive speciale, arbejde af mange måneders, ja års varighed, somme tider i forbindelse med en studierejse. I et sådant arbejde lægges grundlaget for den vordende kandidats videre videnskabelige udvikling, her prøves hans evner og lyst til at foretage omfattende kilde- og litteraturstudier samt ikke mindst udarbejdelsen af en syntese. Efter at arbejdet er fuldført, ender de fleste specialer i skrivebordsskuffen, skønt mange kunne publiceres p. g. a. deres bidrag til den historiske viden.

Det kan diskuteres, om formen, hvorunder denne udgivelse er foregået, er den korrekte; det er udgiverens hensigt, at »værket bør opfattes som et eksempel på, hvorledes et historisk speciale kan udformes, ikke som et mønster for specialeudformning i almindelighed«. Det er utvivlsomt den mest instruktive form, når en vordende specialeskrivende vil skele til, hvorledes forgængerne har løst en opgave, men ulempen er, at meget af den i specialet hvilende værdi ikke kommer ordentligt til udtryk.

In casu drejer det sig om et speciale, der m. h. t. omfang og arbejdsindsats ligger langt over de normerede krav. Ydermere mener forf. at kunne give en original tolkning af, hvorfor Sovjetunionen gav afkald på sin vetoret i kontrol-